

Наталія Марченко,

старш. наук. співробітник НБУВ,
канд. іст. наук

«Біографія дитинства» в науковому полі біографіки та колі дитячого читання

У статті розкривається місце і роль дитинства в біографічному дискурсі. Виокремлено основні риси новітньої української біографіки для дітей та її місце в колі дитячого читання.

К л ю ч о в і с л о в а: біографістика, «біографія дитинства», українська біографіка для дітей, дитяче читання.

Analyzed the role of childhood in the biographical discourse. The basic features of the modern Ukrainian biografika for children and their place in terms of children's reading.

K e y w o r d s: biografistika, «biography of childhood», the Ukrainian biografika for children, children's reading.

Як окремішний філософський концепт, як цілісне та значуще соціокультурне явище дитинство почало осмислюватися фахівцями у другій половині ХХ ст.¹ В Україні знаковими щодо цього соціокультурного феномена стали кінець ХХ – перше десятиліття ХХІ ст., коли з'явилися вузькоспеціалізовані дослідження в галузі літературознавства (І. Є. Бойцун, І. В. Братусь, О. Д. Бодугай, О. О. Гарачковська, У. С. Гнідець, О. В. Горбонос, В. Ю. Гуменна, П. В. Кириченко, О. М. Папуша, В. І. Подзігун, С. С. Присяжнюк, Н. А. Резніченко, О. В. Тараненко, Н. Б. Тихолаз, Л. В. Ткаченко, О. В. Чепурна), бібліотечної справи та книгознавства (Н. А. Бачинська, Н. С. Дяченко, М. П. Зніщенко, Г. В. Корнєєва, Л. М. Кусий, Н. П. Марченко, В. М. Медведєва, П. І. Рогова, С. О. Шуляк), фольклору та етнографії (Н. В. Аксьонова, Н. В. Жмуд, З. Р. Кочерга, С. П. Кулинич, Я. М. Левчук, Т. І. Черніговець, І. М. Щербак, Л. О. Яцків), педагогіки (І. В. Вавілова, З. І. Гирич, Н. В. Зозуля, Р. В. Зозуляк, І. Д. Нілова, В. І. Плахтій, О. О. Рудич, Т. В. Філімонова), журналістики (Н. В. Антипчук, Т. С. Давидченко, К. О. Кошак, Ю. В. Стадницька, Л. М. Шеремет), мовознавства (Г. І. Атрошенко, О. В. Гайворонська, О. Ю. Моїсєнко, О. Д. Петренко, О. О. Рудьова), мистецтвознавства (О. О. Авраменко, П. І. Фриз), історії (Н. С. Грицишин, А. Г. Зінченко, А. О. Сова), філософії (Л. В. Українець) тощо [2].

Зважаючи на висловлену В. І. Вернадським ідею спеціалізації наук про людину «не за науками, а за проблемами», можна припустити: помітна направленість гуманітарного знання останніх років на дитинознавство

¹ Див. роботи К.-Г. Юнга, І. С. Кона, Д. Б. Ельконіна, Е. Еріксона, Д. І. Фельдштейна, Ф. Ар'єса та ін.

зумовлена тим, що саме воно синтезує у собі не лише причинно-наслідкові зв'язки людського поступу, а й напрацьовані людством способи їх творення та збереження [6; 7]. В Україні значну роль у цьому процесі відіграє те, що з демократизацією життя діти та дитинство стали вітчимим чинником економічного, суспільно-політичного та культурного життя суспільства (книговидання для дітей, сфера «дитячих» послуг і товарів, зокрема освітніх, становить значний сегмент ринку, юнацько-дитячі організації та підрозділи є сьогодні при більшості політичних, громадських і релігійних організацій тощо).

У межах даної статті спробуємо означити власне бачення місця та ролі дитинства в біографічному дискурсі й окреслити основні риси новітньої української біографіки в колі сучасного дитячого читання.

Відштовхуючись від тези І. С. Кона [1], що будь-яке розрізнене вивчення дитинства потребує зрештою широкого міждисциплінарного синтезу, ми припускаємо: забезпечити цей синтез за природою свого предмета та методологією може саме біографістика. Адже саме вона дає змогу в межах єдиних підходів і методології систематизувати, аналізувати, створювати та поширювати різномірну інформацію про особу в усій повноті її природних і соціокультурних взаємозв'язків [4, 6]. Відтак, поняття «біографія дитинства» може виступати об'єднаним щодо завдань науково-теоретичного, соціально-практичного та соціально-організаційного плану в процесі розкриття закономірностей, характеру, змісту та структури «самого процесу розвитку дитини в Дитинстві та Дитинства в суспільстві», виявлення «прихованих можливостей цього розвитку в саморозвитку зростаючих індивідів, можливостей такого саморозвитку на кожному етапі Дитинства» та з'ясування «особливостей руху Дитинства до Дорослого Світу» [12].

Жодна з означених позицій не може бути вирішена остаточно поза біографічним дискурсом, водночас, і жодне біографічне дослідження не може бути повноцінним поза вирішенням хоча б окремих із означених питань. Адже дитинство як феномен є невід'ємною частиною суспільства, своєрідним суб'єктом різнопланових, різнохарактерних стосунків, у яких воно об'єктивно ставить завдання та цілі взаємодії з дорослими, визначаючи напрями їх діяльності, розвиваючи та змінюючи тим самим світ [4]. Скажімо, досліджуючи стосунки між поколіннями в межах родини, ми встановимо не лише педагогічні погляди того чи іншого достойника, а й спонукальні мотиви його внутрішнього буття, не лише впливи великих на формування молодшого покоління, а й вплив дітей на зміни в світогляді та життєвих орієнтирах і цілепокладанні дорослих. Так, у родинах Грушевських, Огієнків, Франків, Косачів, Лисенків та інших створювали посібники для навчання власних дітей, які відчутно різнилися від існуючих на той час, а Катерина Грушевська, Леся Українка, Леся Петлюра змалку справляли значний вплив на стиль і спрямованість життя своїх батьків тощо². Так само багато про що говорить розмаїття «дитяча» наповненість творчості бездітних письменників (Тараса Шевченка, Лесі Українки) та відсутність «дитячої» проблематики у творчості, скажімо, Ольги Кобилянської.

Цікавим і плідним для біографіста є також дослідження культурного контексту функціонування дитинства на різних історичних проміжках і реального соціального середовища формування конкретної дитини. Грунтуючись на ідеях М. В. Осоріної [9], можна припустити: вчений, досліджуючи чинники, які визначають формування моделі світу дитини (вплив дорослої культури, особисті зусилля, вплив дитячої субкультури), може об'єктивно простежити суспільні деформації, які призводять до руйнування традиційних і закріплення нових форм, способів співжиття. На жаль, для української біографістики діячі дитячого та молодіжного руху, взаємодія достойників з окремими дитячими субкультурами, переосмислення персонажів минулого в сучасних дитячих субкультурах й досі перебувають поза колом усвідомленого інтересу. Натомість, чи не всі політичні діячі України минулого століття визначилися з подальшим шляхом у своєму житті і набули потрібного досвіду та визнання саме в лавах дитячих і молодіжних організацій (пласту, піонерії, комсомолу тощо) або ж беручи участь у їх становленні (в організації з'їздів і таборів,

² У цьому розрізі становлять інтерес спогади батьків про дитинство власних дітей у порівнянні з пізнішими автобіографіями останніх та розповіді дітей про видатних батьків у порівнянні з їх власним тлумаченням описуваних подій.

написанні «пластунських», «піонерських» та інших творів мистецтва, долучаючи власних дітей до певної субкультури тощо). Якщо ж говорити про сучасну дитячу субкультуру, то у виступах педагогів, соціологів здебільше фіксуються наслідки «покемонізації» історичних персонажів у мультиплікації, прослідковується використання імен окремих персонажів право- та ліворадикальними групами, акцентування уваги на нетрадиційних орієнтаціях та нездорових звичках визначних митців серед послідовників панку, готики, фуррі тощо.

Так само доволі побіжно українськими біографістами фіксуються дитячі роки видатних людей, в інформації про цей період їх життя вони вбачають здебільшого лише просопографічну цінність. Але ж враження, знання, та, що особливо важливо, ціннісні орієнтації, закладені в дитинстві, інколи можуть бути єдиним ключем до прочитання та розуміння людської долі, тих чи інших вікопомних учинків. Так, дворянсько-гімназійне коріння «неокласиків» згодом виокремило їх із загалу не менш освічених, але зрослих на інших ціннісних пріоритетах (вихідці з родин священнослужителів, різночинців) діячів української культури початку ХХ ст. Вихована змалку звичка користуватися за столом серветкою та сидіти, прямо тримаючи спину, не кладучи лікті на стіл, гуртувала людей не менше, ніж політичні переконання.

На жаль, про дитинство, зазвичай, залишається мало достовірної інформації. Хоча вона становить значну частину автобіографій, спогадів, листування, знаходить відображення в документах, пов'язаних з навчанням особи, перебуванням у тих чи інших дитячих колективах, угрупованнях. Відтак, науково доцільним видається виокремлення в осібний об'єкт вивчення «мемуарів дитинства»³.

Отже, «біографія дитинства» посідає своє цілком певне місце в біографічному дискурсі. Та, якщо в просопографії та біографіці вона є визнаною та поважною складовою, то у власне біографістиці й досі розуміється як величина другого плану, «дожиття». Хоча сучасне гуманітарне знання визнає дитинство відправною точкою, засновком людської біографії, котрий у взаємодії з «дорослістю» творить наратив долі та особистість людини. Відтак, мають узвичаїтися як важливі та обов'язкові для фіксації не лише усталені відомості про народження, навчання людини, а й весь обшир біографічних документів щодо її дитинства й ранньої

³ Останні набувають поширення, оскільки зосереджена донедавна на «дорослій», «суспільно значимій» частині життя персони мемуаристика, позбавившись ідеологічної настанови, дедалі частіше схиляється до само-рефлексії, з'ясування причин і шляхів доростання індивіда до «значимості», а, відтак, дитинство посідає на її сторінках все більше місця.

юності⁴, оскільки саме тоді постає план побудови її біографії та закладається фундамент, який згодом або успішно розбудовується, або вимагає значних затрат на зруйнування та перебудову.

Інший, нині мало розроблений в Україні, але істотний аспект наукового осмислення біографічної проблематики виокремлено у працях В. І. Попика: «У науковому плані питання про те, яку конкретно роль відіграє біографічна інформація в науці та в суспільстві, в чому полягають механізми її функціонування та впливу, які тенденції у цій царині спостерігаються, в яких оптимальних формах і для чого вона повинна накопичуватися, для кого і як розповсюджуватися, хто є її споживачем – у соціальному, освітньому, віковому, професійному розрізах, які історичні постаті цікавлять спеціалістів і простих читачів, що вони шукають в їхніх біографіях і багато інших запитань залишаються на наш час все ще не тільки не вирішеними, а й недостатньо заявленими» [10, с. 8]. Коли зважити, що біографіка для дітей була і залишається комерційно привабливим проектом для видавців, і перевіреним засобом впливу на суспільство для політикуму, то найбільш актуальною, на нашу думку, видається свідомо робота над створенням єдиної науково обґрунтованої просоподевичної концепції життєпису, орієнтованого на користувача-дитину. Йдеться не лише про форму подання матеріалу, а й про відбір фактів, які б сприймалися і становили інтерес у певному віці, розроблення відповідних коментарів і довідкової інформації.

Вже автори житійної літератури приділяли значну увагу «постанню» образу святого від народження до смерті, від дитячої невинності до щирої святості. В радянський час продуманим і свідомо сконструйованим був образ «Ілліча», «піонера-героя», «борця революції» тощо. Нині конструктом виступають панівні в масовій свідомості образи «супергероя», «ковбоя», «парижанки», «джентельмена», в межах яких вибудовуються популярні життєписи відповідних історичних персонажів для дітей [2; 6]. Водночас, в Україні постала низка проблем щодо окреслення суспільного цілепокладання та визначення шляхів формування громадян нового типу, здатних перетворити пострадянське суспільство на суспільство українське. Однак робота з вироблення відповідних методик і технологій досі провадиться

⁴ Постановка, окреслення та вирішення означених і супутніх із ними проблем, а не механічне накопичення та аналіз документів, закладені в основу створення Українського національного біографічного архіву, над яким працює Інститут біографічних досліджень НБУВ.

децентралізовано, поза межами державної заінтересованості, зазвичай силами бібліотек, освітніх установ, видавництв, без системного чи хоча б спільного принципу в засновку. Та якщо перше десятиліття незалежного буття України характеризувалося активізацією суспільства і науки насамперед у сфері шкільництва, то останні роки засвідчили зростаючий інтерес громадськості до проблем позашкільного інформаційного середовища дитини. Зокрема, зросла увага до питань дитячого читання, дитячої бібліотеки як найбільш відкритого осередку локального культурного середовища, книги для дітей як найдоступнішого засобу впливу на його (локальне середовище) формування. Цьому сприяли хитка невизначена позиція держави щодо змісту та мети гуманітарної освіти, ігнорування проблем дитячого читання та доступності інформації⁵, демонстративна байдужість до рівня, якості книжкової продукції, що розповсюджувалася в країні, та пропонованих ЗМІ зразків поведінки. Не бачачи можливості надати дитині знань, сформувати її навички, суголосні життєвим цілям, культурній традиції та морально-етичним засадам родини⁶, батьки, за європейським зразком, почали активно долучатися до створення її інформаційного середовища. Так, у 2009 р. активно запрацював регіональний громадський «Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва»⁷. Ним засновано Міжнародний симпозіум «Література. Діти. Час» (2010), конкурс «Дитина читає — Україна процвітає» (2010), збірник «Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва» (2011), Літературний фестиваль для дітей «Дивокрай» (2010)⁸.

Оскільки книговидання для дітей було й залишається в Україні найбільш успішною складовою кни-

⁵ Відсутня державна підтримка процесу інформатизації дитячих бібліотек і наповнення їх фондів сучасними книжками.

⁶ Йдеться про ігнорування багатоконфесійності та багатонаціональності країни, зорієнтованості більшості людей на різні культурно-етичні моделі та зразки побудови життя.

⁷ Має представництво у Львові та осередки в низці обласних міст.

⁸ З 2011 р. проходить не лише у Львові, а й у Тернополі та Івано-Франківську. Сприяє поширенню в суспільстві ідей авторських читань (проект «Люди-легенди»), вуличних, пластових, духовних читань (проект «Читаємо разом!»), майстер-класів (проекти «Творче читання», «Багатомовне читання»), імпровізаційного театру, громадського обговорення проблем дитячого читання (ток-шоу «Дорослі питання до дитячих письменників», круглі столи «Українська література для дітей та юнацтва – шляхи до світового визнання», «Інші / інакші, чужі / свої діти. Нова література для дітей та юнацтва») тощо.

говидавничого ринку, вітчизняні книжкові виставки, ярмарки тощо («Форум видавців», «Медвин», «Книжковий арсенал» та ін.) теж мають значний «дитячий» сегмент, в якому домінує культурна програма і який є більше громадською промоцією дитячого читання, ніж суто комерційним заходом. Тенденцією останніх років стало виокремлення цього сегмента в повноцінні окремі акції («Форум видавців – дітям»⁹, «Книжковий Миколай»).

Чимало робить для поширення читання й низка мереж книгорозповсюдження та спеціалізованих видавництв. Зокрема, мережа книгарень «Є» традиційно надає приміщення для проведення різних громадських заходів (майстер-класів, зустрічей, родинного читання тощо), а видавництва, окрім традиційних виїзних акцій, зустрічей із письменниками у бібліотеках і школах, підтримують та проводять низку благодійних акцій і конкурсів для юних читачів (наприклад, видавництво «Грані-Т» опікується щорічним регіональним конкурсом «Найкращий відгук на сучасну дитячу прозу», Дитячим національним конкурсом «Я козацького роду», фотоконкурсом «Я читаю», конкурсом малюнків «Мій улюблений книжковий герой» та ін.; «Видавництво Старого Лева» підтримує акцію «Канікули з книжкою», започаткувало конкурс «Улітку я прочитав...» та ін.).

Системну роботу щодо залучення дітей до читання, теж зазвичай у тісній співпраці з батьківською громадою, традиційно провадять бібліотеки України для дітей [5]¹⁰. Одним із найбільш вдалих є Національний проект «Україна читає дітям», в основі якого — ідея персоналізації юного читача шляхом позиціонування людини читаючої з людиною успішною.

Останнім часом до цього руху напрочуд креативно долучилися музейні установи. Так, Музей літератури (Київ) організовує традиційний тиждень дитячої книги «Квітневий Книгоград», а Музей книги у 2010 р. започаткував Фестиваль української дитячої книги «Азбукове Королівство Магів і Янголів», орієнтований на залучення юного читача до книжкової культури у всіх її матеріальних виявах — від виготовлення авторського паперу, до каліграфії та власних шрифтів, ілюстрування й спільного текстотворення.

Значну роль у громадському русі залучення дітей до читання відіграють фахівці. Вони сприяють його наукоємності та ґрунтовності, привносячи у свідомість українського суспільства новітні ідеї щодо залучення дитини до читання, видання, рецензування

та дослідження книги для дітей, розуміння дитинства як такого. Так, водночас із такими промоційними заходами, як Міжнародний фестиваль дитячого читання «Книгоманія», Всеукраїнський конкурс «Найкращий читач України», «Книжка від зірки» уже вчетверте з успіхом пройшла щорічна спеціалізована Міжнародна науково-практична конференція¹¹. Спільними зусиллями вдалося значно поживити науковий дискурс і громадську дискусію навколо питань книговидавання для дітей. Мали розголос як вузькі тематичні семінари для перекладачів, вчителів, видавців, психологів, проведені ЦДЛДЮ у Львові, так і широкі обговорення, зорганізовані науковою та творчою громадою Києва¹². Окремо слід згадати круглий стіл «КЛЮЧові питання сучасної літератури для дітей України» (2011), приурочений до першої річниці мережевого ресурсу «КЛЮЧ» і покликаний координувати зусилля українських бібліотекарів, які працюють із дітьми, з потребами та діяльністю письменників, критиків, учених, методистів і викладачів дитячої літератури вишів. Захід був цікавий тим, що мав не лише «присутню», а й «мережеву» частину (<http://www.chl.kiev.ua/key>).

Значне поживлення в українському секторі Інтернету авторських ресурсів, присвячених проблемам дитячого читання та дитячої книги, заслуговує на особливу увагу [8]. Це не лише постійно поновлювані класичні письменницькі сайти, блоги¹³, а й створювані авторами, які пишуть для дітей, тематичні ресурси¹⁴, сторінки спільнот¹⁵, окремих рецензентів¹⁶ і навіть мережеві авторські тематичні видання¹⁷. Також слід сказати про появу на найбільш знаному літературному сайті «ЛітАкцент» окремого розділу, присвяченого дитячій літературі, — «Літачок» (<http://litakcent.com/category/litachok/>) та заснування на сайті Національної бібліотеки України для дітей тематичного ресурсу «КЛЮЧ» (<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowCate>

¹¹ «Дитина читає...» (2008, 2009), «Дитяче читання і дитяча книга в країнах Центральної і Східної Європи: теорія і практика» (2010), «Дитяче читання та Інтернет» (2011).

¹² Наприклад, круглі столи «Дитяча література в Інтернеті» (2010), «Сучасна дитяча література: проблеми та здобутки у тематично-жанровій площині» (2011).

¹³ Скажімо, сайт І. Січовика «Дивограй» (<http://slovogray.narod.ru/>) чи блог «Дискурс» І. Андрусика (<http://dyskurs.narod.ru/>).

¹⁴ «Книгогризка» З. Жук (<http://zorianazhyvka.livejournal.com/>) чи «Книженя. Дитячі книги для дітей і дорослих» М. Семенченко (<http://knyzhenya.livejournal.com/tag/>).

¹⁵ Скажімо, ЦДЛДЮ (http://ru-ru.facebook.com#!/home.php?sk=group_109036882498517&ap=1).

¹⁶ «Українська дитяча література» Т. Щербаченко (<http://www.facebook.com/profile.php>)

¹⁷ «BOOKa» М. Семенченко (<http://avtura.com.ua/book/48/>).

⁹ З 2011 р. — Міжнародний фестиваль дитячого читання у Львові.

¹⁰ Більш докладно див. матеріали сайту НБУ для дітей (<http://chl.kiev.ua>).

gogy/1), який на сьогодні об'єднав навколо себе як керівників дитячого читання, так і вчених, методистів-практиків, творчу спільноту.

Одне з провідних місць у колі дитячого читання українців традиційно посідає біографіка [2]. Пояснюється це як значною кількістю персональної та просопографічної інформації в сучасних українських шкільних підручниках, посібниках (часто методично необгрунтованої та недолугої з погляду біографістики) [2; 3], так і тенденцією до людиноцентричного переосмислення історії та сучасних соціокультурних процесів у суспільстві. Фактично жодна розмова навколо книговидання для дітей, жодний захід чи ресурс не оминають даної проблематики.

Хоча історія художньої біографіки для дітей в Україні налічує не одне століття [2], за останнє десятиліття поза шкільництвом було створено не так багато оригінальних видань. Хоча чимало робить для відродження, розвитку жанру Є. Білоусов (книга оповідань «Славетні імена України» (2005), повісті-казки «Тарасове перо» (2004) і «Лесина пісня» (2010)¹⁸. Низку книжок про митців Англії підготував Л. Гамбург¹⁹. Цікавим явищем сучасного художнього осмислення напівлегендарних героїв України стала підготовлена у львівському «Видавництві Старого Лева» серія «Українська сила» (О. Гаврош «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу» (2007) та «Пригоди тричі славного розбійника Пинті» (2008), М. Морозенко «Іван Сірко, Великий характерник» (2010)). Нове прочитання напівзабутої постаті князя Боброка-Волинського запропонував підліткам В. Рутківський у повісті «Сині води» (2011). У 2009 р. видавництво «Апріорі» започаткувало серію книг «Апріорі – дітям», яка знайомить молодших школярів із біографіями визначних письменників, уривками з їхніх творів, доступними сприйняттю дітей молодшого та середнього шкільного віку²⁰. У 2011 р. у київському видавництві «Зелений пес» започаткована біографічна серія «12 балів», вона зорганізована як своєрідне

¹⁸ Див.: Марченко Н. П. Євген Білоусов. Лесина Пісня // НБУ для дітей. – КЛЮЧ. – Режим доступу : <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowCategory/1?page=5>

¹⁹ Див.: «Гуллівер, Аліса, Винни Пух и все-все-все» (1996), «Шерлок Холмс, отец Браун, мисс Марпл и все-все-все. Приглашение в английскую классическую детективную литературу» (2001), «Сер Джон Фальстаф, мистер Пиквик, Дживс и все-все-все. Английский юмор, его литературные и реальные герои» (2003). Збірка «Дитинство п'яти письменників Англії» (2008) вийшла українською в перекладі Н. Позняк.

²⁰ Д. І. Іваницька у 2009 р. уклала збірки «Шевченко – дітям» та «Леся Українка – дітям».

«розслідування» сучасним школярем дискусійних моментів і подальших інтерпретацій життя та діянь видатних людей України («Степан Бандера і я» В. Левицької; «Княгиня Ольга і я» та «Леся Українка і я» М. Горянич; «Іван Мазепа і я» Г. Ручай). Але найчисельнішою та найпоширенішою в Україні залишається серія «Життя видатних дітей» (далі – «ЖВД»)²¹, започаткована 2007 р. київським видавництвом «Грані-Т» у формі авторських збірок художніх інтерпретацій окремих епізодів із дитинства відомих постатей (на 01.01.2011 р. вийшло 32 книги серії). Проект не є чимось винятковим: подібним чином була укладена збірка В. Кулицького «Коли великі були малими», видана в Україні 1984 р. у перекладі О. Підвишенської. Серії подібного зразка відомі у Росії («Жизни замечательных детей» В. Воскобойникова, розпочата 2007 р.) [11], Західній Європі (скажімо, книга Жаклін Маді «Ранні роки: дитинство видатних людей»²², опублікована 1967 р. у Великобританії; серія спогадів про дитинство видатних італійців (1983–1984)²³), в США (проект «Дитинство видатних американців»²⁴, що існує з 1986 р.)

Українську версію на її початковому етапі вирізняла абсолютна демократичність (добір персонажів здійснювався поза будь-якими редакційними вимогами чи наперед визначеним планом, окрім одного: авторами мали виступати відомі (чи «розкручені» на

²¹ «ЖВД» активно рекламується видавництвом у межах українського та, частково, російського ринків, має значний, як для українського сьогодення, розголос (рецензували О. Думанська, М. Семенченко, О. Шульга, Н. Позняк, Н. Марченко, М. Коляно, Н. Малетич, В. Карп'юк, А. Лантан, Кіра Кірошка та ін.).

²² Англійська авторка на власний розсуд обрала 36 постатей і на 74 сторінках своєї книжечки спробувала простежити, як і чому люди досягають вершин.

²³ Серія розрахована на дітей середнього шкільного віку, обмежується винятково митцями-італійцями: письменниками (Дж. Лагоріо, Ф. Квілічі та ін.), журналістами (Д. Новеллі та ін.), діячами кінематографа (К. Вердоні, Д. Арпіно та ін.).

²⁴ Мета серії змалку прищеплювати гордість за свою націю, країну, співвітчизників. Вона й досі залишається серед бестселерів. Охоплює представників різних сфер – бізнесменів, винахідників, політиків тощо. Нині видано понад 170 книжок, розподілених за історичним принципом: «Колоніальні часи», «Боротьба за незалежність», «Раннє національне зростання», «Освоєння Заходу» тощо. Нині над серією працює більше 60 авторів. Книги адресуються дітям молодшого та середнього шкільного віку. Є також адаптовані варіанти для наймолодших (із великою кількістю ілюстрацій і текстом, оптимальним для дітей, які лише навчилися читати).

той час) в Україні письменники, серед п'ятірки вільно обраних ними персонажів мав бути хоча б один українець і мало йтися саме про дитячі роки достойника). Така свобода формування та реалізації серії дала змогу розглядати її як неупереджений і водночас репрезентативний зріз суспільних уявлень і поглядів сьогочасних українців на «ідеал» людини загалом і «українського достойника» зокрема.

На цей час у серії відображено дитинство 164 персон із 33 країн, які жили та діяли, починаючи з XI ст. й до сьогодні, 70 із них – українці, ще п'ять – вихідці з України. Серед зарубіжних персонажів найменший інтерес авторів викликали представники сусідніх держав і тих народів, що здавна проживають в Україні. Гадаю, причина цього в історично зумовленій (значні періоди бездержавного існування) відсутності в українській творчій еліті відчуття себе представниками титульної нації, природним обов'язком і покликанням якої є визнання та поширення в соціумі відомостей про заслуги представників усіх національних спільнот у розбудові спільної держави. Натомість, найпопулярнішими серед відображених у «ЖВД» постатей виявилися представники англосовітської культури (описано дитинство 13 американців і 16 англійців за походженням, а також українця Е. Воргола, єврея Г. Гудіні, китайця Брюса Лі як представників американської культури, та ірландця П. Маккартні, італійця Р. Сабатіні, шотландця Р. Стівенсона — англійської). Значно менше серед персонажів серії французів (9 осіб) та італійців (5)²⁵. Двічі згадані іспанці та шведи. По одній персоналії представлені албанці, бенгальці, бразильці, датчани, єгиптяни, індуси, ірландці²⁶, китайці²⁷, непальці, нідерландці, німці, норвежці, перси, португальці²⁸, серби, таджиків, чеченці, швейцарці, шотландці²⁹. Наймовірно, але з усієї німецької культури до серії втрапив лише К. Гаус³⁰!

Незважаючи на значну присутність серед авторів жінок, серед персонажів вони становлять лише 37 осіб (близько 20 %).

Щодо сфери діяльності пропонованих дітям персоналій, то митці (літератори, живописці, музиканти, актори, режисери, скульптори, представники інших творчих професій) налічують 89 осіб (54 %). Українці

та тісно пов'язані з Україною люди становлять половину з них (44 особи). Серед представників прикладних або хоча б негуманітарних сфер (75 осіб) виявилося лише 30 українців, 16 із яких – спортсмени, ще п'ятеро – учені та винахідники, четверо – державні і громадські діячі, двоє – військовики, по одному мандрівнику, архітекторові та народному меснику. Жодного підприємця чи інженера, лікаря чи урядовця, книговидавця чи будівничого, власне, жодного з тих, хто буденною працею розбудовували економіку та суспільно-політичну сферу Української держави, немає. Наведене свідчить, що й досі ми не усвідомлюємо себе нацією державною, покликаною відстоювати не лише свою культурну ідентичність, а й економічні, геополітичні та інші інтереси [6].

Вражає також куцість історичної пам'яті, відображена у доборі персонажів серії: діячів, які діяли до початку XIX ст. лише 16 % (27 осіб, українців – п'ятеро); більшість становлять діячі XX ст. (75 осіб, 36 – українці, ще п'ятеро – тісно пов'язані з Україною) та наші сучасники (22 особи, 15 – українців). Очевидно, що й досі ми сприймаємо себе як «молодий» народ.

Окремо хочеться наголосити, що намагання авторів дофантазувати, наповнити дитинство видатної людини якимись незвичайними речами призводить до того, що чимало персонажів «ЖВД» постають перед читачем не реальними дітьми, котрі жили почасти майже водночас із нами, а персонажами казки чи фентезі. Так, юний П. Маккартні майструє «чарівну гітару», дослухаючись поради померлої матері, малий С. Спілберг опиняється з інопланетянами на «літаючій тарілці», а Р. Бредбері раз-по-раз стикається із чудовиськом на сходах власної домівки... Ще низці героїв автори вустами найрізноманітніших природних і надприродних істот «пророкують» велике майбуття. Та якщо об'явлення Бога і святих перед глибоко віруючою екзальтованою Ж. д'Арк цілком вмотивоване, то, скажімо, нічний діалог малого Ш. де Голя з мертвим Наполеоном щодо України ошелешує. Ще глибший трансформації історичного персонажа у казковий сприяє ведення оповіді не від імені свідків-людей чи мовою документів, а в переломленні тварин і рослин (так, про Н. Махна ми дізнаємося від трьох коней, про Ф. Нансена — від трьох сосен тощо). Отже, серія засвідчує, що ми намагаємося не стільки відтворити для дітей минуле як єдність історичних наративів, скільки витворити новітні міфи, максимально наближені до симулякрів маскульту [6].

У ході аналізу серії з'ясувалося також, що через сформоване суто індивідуальним досвідом буття авторів у соціумі і жодним чином не пов'язаний з будь-якими загальнонаціональними, державними чи іншими гуртовими цінностями добір персоналій вона знайо-

²⁵ Р. Сабатіні уславився як англосовітський письменник.

²⁶ П. Маккартні відомий як представник англійської культури.

²⁷ Брюс Лі (Лі Чженьфань) знаний як гонконгівський і американський актор.

²⁸ Ф. Магеллан увійшов в історію як іспанець.

²⁹ Р. Стівенсон уславився як англієць.

³⁰ Щоправда, представником німецької культури можна вважати також єврея за походженням А. Ейнштейна.

мить дітей не з певним спільним для народу чи держави пантеоном, а з хаотичним набором «перевіраних людей», тих, хто для кожного з авторів був і залишається моральним і життєвим авторитетом. Такий особистісний підхід пояснюється як суто комерційними міркуваннями (знаний автор як певний смаковий і ціннісний орієнтир гарантує собою «якісність» добору персоналій), так і реальною відсутністю в Україні єдиного, цілісного, однаково значущого для всіх верств і вікових страт суспільства пантеону достойників. Особливо непокоїть те, що й досі (навіть на рівні біографіки для дітей) не йдеться про його творення, а підсвідомо продовжує нав'язуватися руйнівна для державотворчих інтенцій думка, що насправді значущі лише постаті, визнані «перевіраними» людьми, а не ті, за яких агітує школа чи держава. Тобто, значущим є, насамперед, твій власний вибір, а не те, що об'єктивно цементує твоє суспільство, твою націю.

Отже, через девальвацію в українському сьогоденні патріотичних чи й будь-яких інших суспільно значущих закликів як таких, за формулою замовчування опиняється природна та суспільно значуща ідея прославити своєю працею та досягненнями власний народ і державу, перемогти не лише задля самоутвердження, а й для спільноти, частиною якої ти є. У цій підсвідомій хворобливій індивідуалізації, відсутності єдності та ідентифікації себе зі спільнотою виявилися, на наше переконання, наслідки багатовікової української бездержавності: ми соромимося своєї держави, навіть свої власні, чи наших пращурів, здобутки не ставимо їй у заслугу, а робимо загальнолюдськими, безособовими, нічийними.

Підсумовуючи, маємо визнати, що упродовж останнього десятиліття в Україні відчутно зріс суспільний інтерес як до дитинства та дитячого читання зокрема, так і до біографічного знання загалом, що, попри інші чинники, зумовлено їх особливим значенням для формування свідомості громадян і значним виховним потенціалом. Водночас у історичному дискурсі сучасної України відбувається хаотична переоцінка цінностей кількох попередніх епох, коли переосмислюються не лише «історії життя» персонажів, а й їхні наступні інтерпретації. Відтак, біографістика як спеціальна історична дисципліна, а біографіка як частина гуманітарного знання та важливий чинник суспільно-політичного, культурного життя країни, на нашу думку, мають увібрати в коло своїх інтересів, попри вже узвичаєні питання, й такі проблеми: а) вивчення специфіки використання біографічних документів і відомос-

тей у різних джерелах, орієнтованих на різних користувачів, зокрема дітей; б) виокремлення з масиву персоналістичних даних інформації щодо дитинства, виховання та навчання, батьківства та педагогічних поглядів особи; в) вироблення просопографічно та дидактично вмотивованих методик адаптації до дитячого сприйняття біографічної інформації як такої.

Список використаної літератури

1. Кон И. С. Ребенок и общество / И. С. Кон. – М. : Академия, 2003. – 336 с.
2. Марченко Н. П. Біографічна інформація у виданнях для дітей у контексті сучасних завдань біографістики / Н. П. Марченко // Укр. біографістика : зб. наук. праць / редкол. : Т. І. Ківшар та ін. – К., 2010. – Вип. 7. – С. 105–144.
3. Марченко Н. П. Вивчення творчості Т. Г. Шевченка в школі: від вульгарно-ідеологічного до художньо-естетичного (Сторінками «Шевченківської енциклопедії») / Н. П. Марченко // Укр. м. і літ. в серед. шк., гімназіях, ліцеях і колегіумах. – 2009. – № 2. – С. 46–60.
4. Марченко Н. П. Дитинство як предмет дослідження біографічної науки // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 28. – С. 508–519.
5. Марченко Н. П. Персоналістична інформація на сайтах дитячих бібліотек / Н. П. Марченко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 24. – С. 307–334.
6. Марченко Н. П. Соціокультурні стереотипи в новітній українській біографіці для дітей / Н. П. Марченко // Укр. біографістика : зб. наук. праць / редкол. : Т. І. Ківшар та ін. – К., 2011. – Вип. 8. – С. 149–179.
7. Марченко Н. П. Текст, обращенный к детству : самоосознание общества в диалоге поколений / Детство в научных, образовательных и художественных текстах: нормы, ценности, практики : сб. науч. ст. и сообщ. – Казань: Казанский университет, 2011. – С. 60–64.
8. Марченко Н. Як ведеться літературі для дітей в Інтернеті? / Н. П. Марченко // Літ. Україна. – 2010. – № 47 (23 грудня). – С. 1, 5.
9. Осорина М. В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых / М. В. Осорина. – СПб : Питер, 1999. – 288 с.
10. Попик В. І. Світоглядні засади розвитку української біографістики та формування національних ресурсів біографічної інформації ХХІ століття / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 8–40.
11. Семенченко М. І генії були малими [Електронний ресурс] / Марія Семенченко // ЛітАкцент. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2010/09/10/i-heniji-buly-malymu.html>. – Назва з екрана.
12. Фельдштейн Д. И. Социальное развитие в пространстве-времени Детства / Д. И. Фельдштейн. – М., 1995. – 163 с.